

מצות כיבוש הארץ לרמב"ם

ראשי פרקים

- א. מצות ישוב הארץ לפי הרמב"ם
- ב. להלכה יש מצות כיבוש
- ג. מסירות נפש היחיד מדין כיבוש
- ד. מלחמת מצוה לרמב"ם
- ה. ל"מגילת אסתר" אין כיבוש לדורות
- ו. שיטת "מגילת אסתר" מוקשית
- ז. כיבוש הארץ הבטחה ולא מצוה
- ח. כיבוש הארץ מצוה לשעתה
- ט. סניף של מלחמת שבעת עממים
- י. מלחמותינו מלחמות הגנה
- יא. גדר עזרת ישראל מיד צר
- יב. יש מצות כיבוש לדעת הרמב"ם
- יג. שבעת עממים הם גדר תפקודי
- יד. מלחמת שבעת עממים - הקשר לכיבוש הארץ
- טו. לרמב"ם יש שלוש מלחמות כיבוש הארץ
- טז. מלחמת שבעת עממים - לאומית או דתית
- יז. כיבוש הארץ ומלכות ישראל

א. מצות ישוב הארץ לפי הרמב"ם

יש לתמוה על רבנו הגדול, שלא כתב שיש מצוה לכבוש את הארץ, לא בספר המצוות ולא במשנה תורה. הרמב"ם כתב בפירושו שיש מצוה לכבוש את כל ארץ ישראל, וזו מצוה לכל הדורות.¹ באשר למצות ישוב הארץ, אמנם הרמב"ם לא הזכיר אותה בספר המצוות, אך במשנה תורה כתב שמצוה לגור בארץ ישראל,² ו"לעולם ידור אדם בארץ ישראל אפילו בעיר שרובה גויים, ואל ידור בחוצה לארץ ואפילו בעיר שרובה ישראל, שכל היוצא לחוץ לארץ כאילו עובד עבודה זרה"³. כן פסק עפ"י המשנה, שהכל מעלין לארץ ישראל בענין כפיה בין בני זוג לעלות לארץ, שנובעת ממצות ישוב הארץ,⁴ ואפילו פסק שהעבד כופה את אדונו לעלות עמו לארץ או למכור אותו למי שנמצא בארץ או לשחרר אותו, והרמב"ם מדגיש שדין זה נוהג אף בזמן הזה שאנחנו בגלות.⁵ הרמב"ם מביא את כל ההלכות שנובעות ממצות

¹ תוספות הרמב"ם לספר המצוות של הרמב"ם, מצות עשה ד'.
² הלכות מלכים פ"ה ה"ט-ה"י.

³ שם ה"ב.

⁴ כתובות ק"י ע"ב, רמב"ם ה"א אישות פ"ג ה"ט.

⁵ הלכות עבדים פ"ח ה"ט.

הרב שלמה אבינר

ישוב הארץ, ואף מפליג בחשיבותה. אך ברמב"ן יש נקודה נוספת, שהיא מצות כיבוש הארץ. לא די לשבת בה, ולא די ליישב אותה, אלא יש להחיל ריבונותנו עליה, "ולא נעזבה ביד זולתנו מן האומות"⁶, ועניין זה לא הוזכר ברמב"ם.

ב. להלכה יש מצות כיבוש

אמנם, להלכה ברור שיש מצות כיבוש, שהרי ביחס לאותו הדין, שהאיש כופה את אשתו והאשה כופה את בעלה לעלות לארץ, שנפסק בשולחן ערוך⁷, מביא ה"פתחי תשובה", שכל הפוסקים, ראשונים ואחרונים, הסכימו עם הרמב"ן ביחס למצות ישוב הארץ⁸. ולא עוד אלא שבכל הדורות, גם במלחמת השחרור, גם במלחמות ישראל הקדומות וגם לפני קום המדינה, יחידים נהגו להסתכן על מצות ישוב הארץ, ואין להסביר זאת אלא כסניף של דין כיבוש. לא מדין מצוה פרטית המוטלת על האדם, שהרי עליה אין לו להסתכן, מלבד עבודה זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים אלא מדין מלחמה שעליה יחידים מסתכנים.

ג. מסירות נפש היחיד מדין כיבוש

כתב הרשב"ש שבעת סכנה לא חייבו חכמים לעלות לארץ: "וכל אחד בעצמו ישער, אם רוצה לסכן עצמו, יעלה, ואם לאו יחדל"⁹. רבי יהודה הלוי כתב שהסכנה של עליה לארץ אינה יתרה מהסכנה שלוקחים על עצמם סוחרים בים וביבשה: "ואילו היה מסוכן יותר מזה מצד כוספו לפי תשוקתו ותקוות הכפרה, היה הדין עמו בהכנסו בסכנות"¹⁰. וכן כתב הרמב"ם, שעל אף שמותר לצאת מן הארץ אם חזק בה הרעב, מכל מקום "אינה מדת חסידות"¹¹. הרי שמותר ליחיד למסור את הנפש על מצות ישוב הארץ ומידת חסידות היא.

ויש להסביר זאת על פי מחלוקת הרשב"י והריב"ש. בתשובתו אם מותר להפליג בספינה ביום חול כדי לעלות לארץ, מתוך ידיעה שיוכרחו לחלל שבת משום פיקוח נפש, לומד הרשב"י מהיתר אמירה לנכרי כדי לקנות בית או שדה בארץ ישראל, שקל וחומר לעלות לארץ, שהיא מצוה גדולה יותר מלקנות בית או שדה עבור מי שכבר גר בה, שהרי ממילא כבר נמצא בארץ¹². הריב"ש חולק עליו וסובר שאין

⁶ תוספות הרמב"ן לספר המצוות לרמב"ם, מצות עשה ד'.

⁷ אבן העזר ע"ה.

⁸ ס"ק ו'.

⁹ שו"ת הרשב"ש ג'.

¹⁰ כוזרי ה' כ"ג.

¹¹ הלכות מלכים פ"ה ה"ט.

¹² שו"ת רשב"י כ"א.

מצות כיבוש הארץ לרמב"ם

העליה מצוה אלא הישיבה, והעולה נקרא עוסק במצוה, וזו מצוה לשעתה ולעצמו בלבד, אבל "ישוב ארץ ישראל אינה מצוה לשעתה אלא מצוה המתקיימת לעולם היא, ומצוה ותועלת היא לכל ישראל שלא תשתקע ארץ קדושה ביד טמאים"¹³. וכן כתב הריטב"א, והמקור של הגדרה זו הוא הרמב"ן¹⁴. הרי שיש חילוק בין מצוה פרטית לבין מצוה כללית המופעלת על ידי היחיד אשר השלכתה לכלל כולו, ועבורה יש מקום למסירות נפש. גם הירושלמי למד דין אמירה לנכרי לקניית בית או שדה בארץ ישראל, ממה "שלא נכבשה יריחו אלא בשבת"¹⁵, כלומר מדין כיבוש. כל היחידים שמסרו את נפשם במשך הדורות על ישוב הארץ, לא עשו זאת דוקא בשביל מצותם הפרטית, שאז לא היה להם להסתכן, אלא בשביל האומה כולה, שתהיה נוכחות יהודית בארץ אשר תכין את העתיד, כלומר מדין כיבוש. הרי שבכל הדורות נהגו כדיעה שלהלכה יש מצות כיבוש.

ד. מלחמת מצוה לרמב"ם

לכן התמיהה אינה על ההלכה, אלא על רבנו הרמב"ם שלא מנה את כיבוש הארץ כמלחמת מצוה.

אין המלך נלחם תחלה אלא מלחמת מצוה. ואי זו היא מלחמת מצוה, זו מלחמת שבעה עממים, ומלחמת עמלק, ועזרת ישראל מצר שבא עליהם, ואחר כך נלחם במלחמת הרשות¹⁶.

אין להלחם מלחמת רשות טרם סיימו את כל מלחמות המצוה, ורק אז אפשר לקבל רשות מהסנהדרין. לכן, לו יצויר שאין בארץ ישראל לא שבעה עממים ולא עמלק, כולם ברחו, ויושבי הארץ אינם מתקיפים אותנו, האם נשאיר את הארץ בידיהם?! בזמן יהושע בן נון, ממילא היתה מצוה להילחם נגד שבעה עממים ועמלק, ובדיוק הם ישבו בארצנו, ובזה שלחמנו נגדם כבשנו את ארץ ישראל. אבל עתה, האם לפי הרמב"ם, לא היינו מצווים להוציא את הארץ מידי הטורקים והאנגלים? גם בימינו איננו יודעים מי הם שבעת העממים, כדברי הרמב"ם:

מצות עשה להחרים שבעה עממין, שנאמר: 'החרם תחרים' וכל שבא לידו אחד מהן ולא הרגו, עובר בלא תעשה, שנאמר: 'לא תחיה כל נשמה'. וכבר אבד זכרם¹⁷.

¹³ שו"ת חיבייש ק"א וכן שפ"ז.

¹⁴ חידושי הרמב"ן שבת ק"ל ע"ב.

¹⁵ ירושלמי מועד קטן ב' ד'.

¹⁶ הלכות מלכים פ"ה ה"א.

¹⁷ שם פ"ה ה"ד.

הרב שלמה אבינור

הגויים היושבים בארץ אינם צאצאי שבעת העממים אלא הגיעו ממקומות רבים. אמנם טוענים הם, שהם כאן מימי קדם, ואפילו יוצאי חלציהם של שבעת העממים, ולו דיברו אמת, היתה מלחמת מצוה לשיטת הרמב"ם, אך כאמור כבר אבד זכרם של שבעת העממים, וסנחריב בבל את כל האומות, ואפילו יהיה כאן גוי אחד צאצא של שבעת העממים, הרי הולכים אחר הרוב ולא אחר המיעוט, והרוב הינם נקראים ישמעאלים ומכל מקום אינם משבעת עממים. אם כן, מדוע הרמב"ם אינו מונה את כיבוש הארץ כמלחמת מצוה?

ה. ל"מגילת אסתר" אין כיבוש לדורות

תירוץ ראשון מופיע בדבריו המפורסמים של בעל "מגילת אסתר". על קושיית הרמב"ן על הרמב"ם, מדוע אינו מונה את מצות ישוב הארץ בין תרי"ג המצוות, משיב בעל "מגילת אסתר", רבי יצחק די ליאון, שהרמב"ם לא שכח למנות מצוה זו, אלא שבימינו אין מצוה לכבוש את הארץ. רק בזמן משה, יהושע ודוד, כל זמן שלא גלו מן הארץ קיימת המצוה, אבל אחרי שגלו, אינה נוהגת לדורות עד בוא המשיח. ולא רק שבטלה ואין לנו מצוה לכבוש את הארץ, אלא אסור לנו לכבושה כי נצטוונו שלא נמרוד באומות העולם ללכת לכבוש את הארץ בחזקה, כמו שכתוב: "השבעתי אתכם - שלא יעלו ישראל כחומה"¹⁸. כידוע, האדמו"ר מסאטמר עשה משלש השבועות את הלזו של שיטתו ביחס לארץ ישראל. לבעל "מגילת אסתר", אין בימינו, לשיטת הרמב"ם, לא מצות ישוב הארץ ולא מצות כיבוש הארץ. אמנם מצות ישוב הארץ לא נמצאת במניין המצוות לרמב"ם, אך היא מופיעה במשנה תורה, וכבר הסבירו זאת האחרונים, אבל כיבוש הארץ אינו מופיע אף במשנה תורה. בעל "מגילת אסתר" מסיים, שכיון שהרמב"ם כתב בשורשים שלו שאין ראוי למנות מצוות שאין נוהגות לדורות¹⁹, לא מנה את כיבוש הארץ, שהיא מלחמת מצוה רק כאשר לא נהיה משועבדים לאומות²⁰? הוא מודה שהיתה בעבר מצות כיבוש, כגון בזמן יהושע, ושהיא תחזור בעתיד בימות המשיח, כאשר תיפסק הגלות, וכבר לא נהיה משועבדים.

ו. שיטת "מגילת אסתר" מוקשית

יש כאן לכאורה מעגל קסמים, שהרי כדי לא להיות משועבדים, עלינו לעסוק במלחמה ולכבוש את הארץ. שמא נאמר, כאשר יבוא המשיח, גם אם נהיה

¹⁸ כתובות קי"א ע"א.

¹⁹ שורש ג'.

²⁰ סהמ"צ לרמב"ם, תוספות הרמב"ן מצות עשה ד', "מגילת אסתר" שם.

מצות כיבוש הארץ לרמב"ם

משועבדים, הוא יתן הוראה לכבוש את הארץ - אי אפשר לומר כן, שהרי אימות המשיח עצמו הוא על ידי שיעסוק במלחמה וינצח, כדברי הרמב"ם: "ואם יעמוד מלך... וילחם מלחמות ד', הרי זה בתזקת שהוא משיח. אם עשה והצליח... הרי זה משיח בודאי"²¹. וכן כתב הגרי"ה הרצוג שהמשיח יעשה מלחמות, בודאי לשם כיבוש הארץ, ורק אז יהיה בחזקת משיח, ומכאן סימן שהרמב"ם לא חשש לשלוש השבועות, שהרי הוא לא הביאם בשום מקום²². ואם אותו בחזקת משיח לא ינצח בכל המלחמות, כותב הרמב"ם: "אם לא הצליח עד כה או נהרג, בידוע שאינו זה שהבטיחה עליו תורה, והרי הוא ככל מלכי בית דוד השלמים והכשרים שמתו"²³. הרי שמלך שלם וכשר עוסק במלחמות גם לפני בוא המשיח, ועצם חזקת משיח מבוססת בין השאר על עשיית מלחמות.

מלבד זאת, הקשה בעל "אבני נזר", שמצוה שאי אפשר לקיימה בזמן הגלות בכל זאת נקראת לדורות ואין זו סיבה שלא למנותה בין תרי"ג מצוות. הרי הרמב"ם מונה הפרשת תרומות ומעשרות וחלה שאינם אלא מדרבנן, ואפילו בזמן עזרא לא נהגה מן התורה לדעת הרמב"ם²⁴. לדעתו, אם יש עיכובים מלקיים מצוה אשר ייעלמו בימות המשיח, היא נקראת נוהגת לדורות. אנו חייבים בה אבל אנוסים. לא נאמר כי מצות ארבעת המינים בטלה כיון שיהודי רוסיה לא יכלו להשיגם, וכן אדם שנמצא בבית הסוהר ואינו יכול להתחתן ולקיים מצות פריה ורביה, נחשב אנוס ולא פטור. אמנם הגרי"ש ישראלי תירץ שיש הבדל, כי מצות תרומות ומעשרות אינה נוהגת רק מהעדר תנאים, אבל מצות ישוב וכיבוש הארץ אינה נוהגת לדעת "מגילת אסתר", כי יש כאן ציווי נבואי מפורש האוסר לנו לכבוש את הארץ, שמבטל את המצוה מן התורה²⁵, שהרי לנביא יש כח, באופן זמני, לבטל מצוה מן התורה. אך נראה שלא זאת היא כוונת בעל "מגילת אסתר". ולא עוד, אלא מה לי עיכוב מהעדר תנאים או עיכוב מחמת איסור שבועה. וכי אדם שנשבע שלא יאכל מצה, נאמר שמצות מצה בפסח אינה נוהגת בו!?

עוד קשה על בעל "מגילת אסתר", שאמנם תירץ את דילוג הרמב"ם בספר המצוות, אך לא תירץ דילוגו במשנה תורה. למה לא כתב שמצות כיבוש הארץ נוהגת בזמן שלא נהיה משועבדים לאומות, שהרי כתב שם גם הלכתא למשיחא?

²¹ הלכות מלכים פי"א הי"ד.

²² תחומין חלק ד' עמוד 15.

²³ הלכות מלכים פי"א הי"ד. מהדורת הרב קאפח.

²⁴ אבני נזר, יו"ד תני"ד ד'.

²⁵ ארץ חמדה ספר א' שער א' סימן ד' אות ד'.

הרב שלמה אבינור

ועוד קשה, אם הטעם הוא שבגלל ציווי הנביא אסור לנו לעלות בחומה, למרוד באומות העולם ולהילחם בהם, מדוע מנה הרמב"ם בספר המצוות, מצות מלחמת שבעת העממים ומלחמת עמלק? אם כן, תירוץ זה מוקשה סביב סביב.

ז. כיבוש הארץ הבטחה ולא מצוה

תירוץ נוסף הוא, שלפי הרמב"ם הפסוק "והורשתם את הארץ וישבתם בה..."²⁶ ודומיו, עליו מתבסס הרמב"ן, הינו הבטחה ולא ציווי. הרמב"ן בעצמו מדגיש שלא נשבש לומר שהוא הבטחה. יתכן שסובר הרמב"ם כי אין מצוה, לא רק בזמן הגלות כתירוץ הקודם, אלא כלל וכלל לא.

אלא שתירוץ זה קשה, שהרי הרמב"ן מביא הוכחות לדבריו, כגון הפסוק "עלה רש"י"²⁷, ושם אין ציווי למה נענשו המרגלים? ומאמר הגמרא: "מלחמות יהושע לכבש, דברי הכל חובה"²⁸.

ה. כיבוש הארץ מצוה לשעתה

תירוץ שלישי: לא שאין מצוה כלל, ולא שאין מצוה בזמן גלות, אלא שמצות כיבוש הארץ היתה קיימת רק לשעתה בזמן יהושע. כך תתורצנה שלוש הקושיות דלעיל. "עלה רש"י, חטא המרגלים, ו"מלחמות יהושע לכבש" מתייחסות רק למצוה לשעתה. מצוה זו היא כמו מלחמת מדין שהיתה לשעתה, אין מצוה לדורות לצרור אותם, אלא רק הוראת שעה חד פעמית. כמובן, לפי תירוץ זה, שלדורות איננו חייבים לכבוש, תחזור התמיהה על הרמב"ם: איך יהיה עם ישראל בעל הבית על ארצו? אלא אם כן נאמר, שהגויים יתנו לנו את ארצנו מרצונם החופשי, כמו שקרה כשטורקיה נפלה, והארץ הוחזרה לנו על ידי חבר הלאומים ועל ידי האנגלים. אך כמובן חוזרת השאלה, וכי לולא הצהרת בלפור והצהרת סן רמו, היינו נשארים בלי מדינה? ומה הסברה לומר שרק בימי יהושע נצטוונו ולא לדורות? ואין זה דומה למלחמת מדין שהיתה מבצע חד פעמי כדי להענישם, שהרי כיבוש הארץ אינו משום איזו סיבה שלילית, אלא משום סיבה חיובית של ערך ארץ ישראל עצמה.

²⁶ במדבר ל"ג נ"ג.

²⁷ דברים א' כ"א.

²⁸ סוטה מ"ד ע"ב.

מצות כיבוש הארץ לרמב"ם

ט. סניף של מלחמת שבעת עממים

כדי לתרוץ זאת, יש לומר שאכן אין מצוה לכבוש את הארץ, אלא רק למחות את שבעת העממים, אך אין אפשרות מעשית לעשות זאת אלא על ידי כיבוש הארץ, כדי שידינו תהיה תקיפה. וכשם שמלחמת שבעת העממים היא לדורות, כך גם מצות כיבוש הארץ, לא בתור מצוה עצמית, אלא בתור הכשר מצוה, לכן הרמב"ם לא מנה אותה, שהרי היא נכללת במלחמת שבעת העממים. כמוכך, אם שבעת העממים משלימים, מקבלים עליהם שבע מצוות בני נח, ומפסיקים לעבוד עבודה זרה, לא יהיה צורך לכבוש את הארץ. העיקר, שלא ישבו בארץ הקודש אנשים העובדים עבודה זרה, שיטמאו את הארץ וישפיעו עלינו לרעה, "פן יחטיאו אותך". אמנם, גם בכל העולם כולו יש מצוה לבטל עבודה זרה, אך זה רק אם היא מזדמנת לנו, מה שאין כן בארץ ישראל שיש מצוה לחפש אחריה כדי לסלקה. לפי תירוץ זה עולה, כי לו יצויר שבעת העממים היו מקבלים את שבע מצוות בני נח וחדלים מלעבוד עבודה זרה, לא היה צורך לכבוש את הארץ, ויכולנו לגור בה תחת שלטונם. אלא שלמעשה זאת אפשרות בלתי ריאלית, ולכן לא היתה ברירה אלא לכבוש את הארץ. אך בימינו שכבר אבד זכרם של שבעת העממים, אין מצוה. לפי תירוץ זה, מלחמת שבעת עממים היא מצוה דתית ולא מצוה לאומית, שלטוננו על הארץ הוא עניין צדדי, העיקר הוא שלא ימצאו בה אנשים המחטיאים את העם ואת הארץ.

על תירוץ זה קשה לשון הגמרא: "מלחמות יהושע לכבש"²⁹, ממנה מביא הרמב"ם ראיה שמטרת המלחמה לא היתה נגד שבעת העממים, אלא כיבוש הארץ. וכן חטא המרגלים הנראה באופן פשוט ללא שייכות עם שבעת העממים, אלא קשור לעצם כיבוש הארץ.

י. מלחמותינו מלחמות הגנה

למעשה, לגבי מלחמת השחרור, גם הרמב"ם יודה שהיתה זו מלחמת מצוה משום עזרת ישראל מיד צר, שהרי לא כבשנו את הארץ מאף עם, אלא היא ניתנה לנו על ידי בעליה. האנגלים היו כאן מנדטורים כעין אפוטרופוסים, וכאשר נגמר המנדט ביום ה' באייר (או ליתר דיוק ב' באייר) אלא שהקדמנו ביום אחד כיון שזה חל אז בשבת) והפתענו את אויבינו, כבר היתה קיימת המדינה, וכאשר תקפו אותנו אויבינו, לא היתה עוד מלחמתנו מלחמת כיבוש אלא מלחמת הגנה. ואכן צה"ל, כשמו כן תהילתו, צבא הגנה לישראל, ומאז קום המדינה כל מלחמותינו

²⁹ ש.ס.

הרב שלמה אבינר

היו מלחמות הגנה. אם כן, גם לשיטת הרמב"ם, מלחמת השחרור היתה עזרת ישראל מיד צר. גם מלחמת ששת הימים היתה התקפת מנע נגד אויב שצבר כוחות אדירים. אמנם, יש מקום לדון בהגדרת הגבול בין מלחמת רשות למלחמת מנע לטווח ארוך מאוד. בגמרא מובאות שתי דעות, הדיעה הראשונה היא שלמלחמת רשות אין חתן יוצא מתדרו אבל יוצא למלחמת מצוה, והדיעה השנייה היא שאינו יוצא למלחמת מצוה אך יוצא למלחמת חובה: "אמר רבי יהודה, במה דברים אמורים במלחמות מצוה, אבל במלחמות חובה הכל יוצאין, אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה"³⁰. ברור שאין כאן מינוח כפול בעלמא אלא יש כאן מחלוקת מסוימת.

אמר רבא, מלחמות יהושע לכבש דברי הכל חובה, מלחמות בית דוד לרווחה דברי הכל רשות, כי פליגי למעוטו עובדי כוכבים דלא ליתו עלייהו, מר קרי לה מצוה ומר קרי רשות³¹.

ומה יהיה הדין אם האויב יושב, אך אנו יודעים שהוא מתעצם לקראת מלחמה נגדנו ומכין נשק גרעיני? ברור שגם פיצוץ הכור האטומי של עירק על ידי מדינת ישראל היה מלחמת מצוה ואולי חובה, וברור שכל מלחמות ישראל מאז קום המדינה, מלבד היותן מלחמות כיבוש הארץ, היו גם עזרת ישראל מיד צר, לדעת הרמב"ם. כן יש ללמוד ממה שיוצאים בשבת להלחם נגד גויים. "ואפילו לא באו עדין אלא רוצים לבוא"³².

יא. גדר עזרת ישראל מיד צר

אמנם יש לברר, אם עזרת ישראל מיד צר היא דוקא בארץ ישראל, כאשר מותקפים על ידי אויב, או שהוא הדין בכל מקום בעולם שיהודים נמצאים בסכנה, כפי שלכאורה משמע מן הסגנון "עזרת ישראל מיד צר שבא עליהם". ואף אם המקור לדברי הרמב"ם הוא מדין "לא תעמוד על דם רעך", כפי שכתבו כמה אחרונים, אין לחלק בין מקום למקום. ובכל זאת, אין זה מקור מספיק, שהרי לפי הגדר הרגיל של הצלת נפשות אין אדם חייב להיכנס לסכנה כדי להציל אחרים, ולפי הרבה פוסקים אף לא לספק סכנה (אמנם לפי הירושלמי, יש לאדם להיכנס לספק סכנה כדי להציל מי שנמצא בודאי סכנה, כמו שאמר ריש לקיש ביחס לאותו תלמיד חכם שנלכד על ידי רוצחים ואפסה תקוה של הצלה: אני הולך

³⁰ שם.

³¹ שם.

³² שו"ע או"ח שכ"ט ו', הג"ה.

מצות כיבוש הארץ לרמב"ם

להרוג או לההרג³³. לפי הירושלמי, על אף שחייד קודמים לחיי תברך, אין ספק חייד קודמים לודאי חיי חברך. ורבנו הרב צבי יהודה³⁴ הביא הוכחות שדעת הירושלמי מוסכמת גם על הבבלי והרמב"ם). מכל מקום, גם הירושלמי לא יחייב להיכנס לודאי סכנה, והרי במלחמה אדם נכנס לודאי סכנה, ולפעמים הולך לקרב ביודעו שסכוייו לחזור חי מועטים ביותר. הרי לנו שעזרת ישראל היא הרבה יותר מ"לא תעמוד על דם רעך", גדר מיוחד של מלחמה, וצריך לבאר מהו מקורו של הרמב"ם.

יב. יש מצות כיבוש לדעת הרמב"ם

אפשר להביא הוכחה עקיפה שגם לרמב"ם יש מצות כיבוש, מדין כיבוש יחיד, שבגללו יש מעמד נחות לסוריה, כלומר ארם צובה וארם נהרים, ביחס לשאר ארץ ישראל בענייני תרומות ומעשרות, כדברי חז"ל: "דוד עשה שלא כתורה שכבש את סוריה קודם שכבש את כל ארץ ישראל"³⁵. מכאן שיש מצוה לכבוש את ארץ ישראל, ולהקדימה למה שאינו מצוה, שהרי אם אין מצות כיבוש, מה חטא ומה פשע יש לכבוש קודם את שאר הארצות³⁶. אמנם נוכל לדחות ולומר, שבכל זאת אין כאן הוכחה שיש מצות כיבוש הארץ כשלעצמה, אלא הכל הוא בגלל הצורך להחרים את שבעת העממים. וכפי ששמע מהרמב"ם: "מפני מה ירדו (ארם נהרים וארם צובה) ממעלת ארץ ישראל, מפני שכבש אותם קודם שיכבוש כל ארץ ישראל אלא נשאר בה משבעה עממים"³⁷.

אבל בהלכות מלכים כותב הרמב"ם:

כל הארצות שכובשין ישראל במלך על פי בית דין, הרי זה כבוש רבים והרי היא כארץ ישראל שכבש יהושע לכל דבר, והוא, שכבשו אחר כבוש כל ארץ ישראל האמורה בתורה³⁸.

פה לא הוזכר הנימוק של שבעת העממים, אלא עצם כיבוש הארץ. אם כן, למה בהלכות תרומות הוזכרו שבעת העממים? אלא ששם דן הרמב"ם על עובדה היסטורית: מדוע ארם נהרים וארם צובה הם בדרגה נמוכה של מצוות התלויות בארץ, ומתאר לנו מה היה בזמן דוד, שאז כיבוש הארץ התבצע בפועל נגד שבעת העממים. אבל בהלכות מלכים, הרמב"ם אינו מתאר עובדה היסטורית אלא מוסר

³³ מובא בכס"מ על הרמב"ם הלכות רוצח פ"א הי"ד, שמביא דברי הגהות מימוניות.

³⁴ לנתיבות ישראל א' קי"ט.

³⁵ ע"פ ספרי עקב נ"א.

³⁶ ועיין במאמרו של הרב יהושע ויצמן לעיל.

³⁷ הלכות תרומות פ"א הי"ג.

³⁸ הלכות מלכים פ"ה הי"ו.

הרב שלמה אבינור

לנו הלכה לנצח, לעכשיו ולכל הדורות. כאשר תקום מלכות ישראל, אם המלך יכבוש ארצות בכיבוש רבים על פי בית דין, תחול קדושת ארץ ישראל אך ורק בתנאי שכבש לפני כן את הארץ החייבת בכיבוש. לכן אין נפקא מינה אם תהיה זו מלחמה נגד שבעת העממים או נגד עם אחר, וממילא שבעת העממים כבר אבד זכרם.

עולה מכאן, כי לרמב"ם יש מצוה לכבוש את הארץ, ומדוע אם כן, לא כלל זאת בתור מלחמת מצוה?

יג. שבעת עממים הם גדר תפקודי

ידוע חידושו של ר' חיים מבריסק שעמלק אינו גדר גזע, אלא כולל כל מי שמתנהג כמו עמלק, כלומר מושרש בשנאת ישראל להשמידו³⁹. וראיתו, אף שלגבי שבעת העממים כתב הרמב"ם: "וכבר אבד זכרם", לא כתב כן לגבי עמלק⁴⁰. על חידושו זה יש הרבה קושיות, ואין כאן מקום להאריך. והנה הרב הגאון רבי דוד הכהן, הנזיר, כתב שהוא הדין לגבי שבעת העממים. כל מי שרוצה למנוע מאיתנו לשבת בארץ ורוצה לשבת במקומו, יש לו דין שבעה עממים⁴¹. כלומר, שבעת העממים אינם הגדרה גזעית אלא תפקודית. אך תירוץ זה קשה שהרי הוכחת ר' חיים מבוססת על כך שלגבי עמלק לא כתוב "וכבר אבד זכרם", ולגבי שבעה עממים זה כתוב.

יד. מלחמת שבעת עממים – הקשר לכיבוש הארץ

אך אפשר לומר אותו דבר מצד הסברא ולא מצד הדיוק ברמב"ם וחידוש ההגדרה. אין מלחמת כיבוש הארץ הכשר למלחמת שבעת העממים, אלא להיפך, מלחמת שבעת העממים היא הכשר לכיבוש הארץ, כיון שעמים אלה יושבים בארץ. הוא הדין לגבי עמלק היושב בערד ובנגב.

הוכחה ראשונה לכך היא מדברי הכסף משנה. הזכרנו את דברי הגמרא:

מלחמות יהושע לכבש דברי הכל חובה, מלחמות בית דוד לרווחה דברי הכל רשות. כי פליגי למעוטי עובדי כוכבים דלא ליתי עלייהו, מר קרי לה מצוה ומר קרי רשות⁴².

³⁹ עיי' איש ההלכה לגריי"ד סולובייצ'יק, קול דודי דופק עמ' 101-102.

⁴⁰ הלכות מלכים פ"ה ח"ה.

⁴¹ מגילת מלחמה ושלום עמ' י"ט.

⁴² סוטה מ"ד ע"ב.

מצות כיבוש הארץ לרמב"ם

יש שלוש מדרגות - חובה, רשות וגדר אמצעי של מצוה. כותב הכסף משנה: "ויש לתמוה על רבנו, שקרא למלחמות שבעה עממים ומלחמת עמלק מצוה, ולא קראה חובה"⁴³. חובה היא גדר יותר חמור ממצוה. מניין לכסף משנה מדברי הגמרא: "מלחמת יהושע לכבש", שמלחמת שבעה עממים ועמלק היא חובה? אלא ודאי לדעת הכסף משנה שתי מלחמות אלה, כל עניינם הכשר לכיבוש הארץ, לכן הן חובה, ומכאן תמיהתו על הרמב"ם שקראן מצוה בלבד.

הוכחה שניה ממרן הרב קוק. מצד אחד אסור לחזור למצרים⁴⁴, ומצד שני, ארצות שנכבשו על ידי מלך יש להן דין ארץ ישראל⁴⁵. מה יהיה הדין אם כן, אם שתי ההלכות נפגשות, האם יהיה למצרים דין ארץ ישראל ביחס למצוות התלויות בארץ ושאר דינים? מרן הרב מכריע שכן: "אם כבש ארץ מצרים מלך ישראל על פי בית דין שהיא מותרת". האיסור לגור במצרים הוא מפני שהיא ארץ טמאה, אבל אם נכבשה על פי מלך ועל פי בית דין, היא יוצאת מטומאתה. אך תנאי מפורש לכך הוא, שהכיבוש יהיה על פי בית דין, כדברי הרמב"ם בהלכות מלכים "כל הארצות שכובשין ישראל במלך על פי בית דין"⁴⁶. ואם כן, למה בהלכות תרומות אין הרמב"ם מזכיר בית דין, אלא כותב: "שכיבשן מלך ישראל או נביא מדעת רוב ישראל"⁴⁷? מתרץ מרן הרב, שבהלכות תרומות הרמב"ם מדבר על ארץ ישראל המובטחת לאבותינו:

והמלחמה וכיבוש את ארץ ישראל נקראת מלחמת מצוה, כמפורש בדברי רבנו כאן בפרקין הלכה א', שבמלחמת שבעה עממים היא מלחמת מצוה, ומלחמת מצוה אין צריך עליה רשות בית דין... אלא רוב ישראל, משום דבעינן שיהיה כיבוש רבים. אבל כאן שמדובר בארץ מצרים שהיא להרחיב את גבולי הארץ, הרי זו מלחמת רשות, והדין הוא שאין מוציאין למלחמת הרשות כי אם על פי בית דין של שבעים ואחד⁴⁸.

בתוך דבריו אומר מרן הרב, שמצות כיבוש הארץ היא מלחמת מצוה לדעת הרמב"ם, שכתב שמלחמת שבעה עממים היא מלחמת מצוה. אם כן, הוא הדין גבי מלחמת שבעה עממים שאינה מכוונת נגד עמים אלה, אלא מכשירה לכבוש את

⁴³ הלכות מלכים פ"ה ה"א.

⁴⁴ שם פ"ה ה"ז.

⁴⁵ שם ה"ו.

⁴⁶ שם.

⁴⁷ הלכות תרומות פ"א ה"ב.

⁴⁸ משפט כהן סימן קמ"ה עמ' שמ"ט.

הרב שלמה אבינור

הארץ. והוכחה לכך, שאם הם משלימים אין פוגעים בהם⁴⁹. מלחמה זו היא הכשר וסניף למלחמת כיבוש הארץ.

טו. לרמב"ם יש שלוש מלחמות כיבוש הארץ

יתר על כן מוצאים אנו במאירי⁵⁰:

אין מוציאים למלחמת הרשות, רצונו לומר לכל המלחמות שאינן לכיבוש ארץ ישראל, והיא מלחמת שבעה עממים או מלחמת עמלק או שבאו האויבים על ישראל מאיזה צד, שכל אלו מלחמות מצוה הן, ואין צורך בה לרשות בית דין לכופף בה את העם. אבל שאר מלחמות שהוא עושה מעצמו מצד הרצון או כעם אויב או להרחיב את גבולו או לפרסם גבורתו, הרי אלו מלחמת הרשות, ואין יכול לכופף את העם לצאת בה אלא על פי בית דין של שבעים ואחד.

ברור שהמאירי נמשך אחרי דברי הרמב"ם ומפרש אותם. הוא מגדיר מלחמת מצוה ומלחמת רשות כדלהלן:

א. מלחמת מצוה היא כל מלחמה לכבוש את הארץ, והיא בעצמה מתחלקת לשלושה חלקים, כפי מיון האויבים שמהם יש לכבוש הארץ: א. שבעת העממים. ב. עמלק. ג. כל עם שיהיה בעולם.

ב. מלחמת רשות כוללת "כל המלחמה שאינו לכיבוש ארץ ישראל", אלא - א. מצד רצונו של המלך. ב. כעס אויב, שהאויב כועס עלינו וחורש מזימות נגדנו, כלומר "למעוטי עכו"ם דלא לייתי עליהו". ג. להרבות גבולו או לפרסם גבורתו, כלומר כדי להפיץ אידיאלים כאמת, צדק ויושר. ומכאן גם תשובה לשאלה, אם עזרת ישראל מיד צר היא רק בארץ ישראל או גם בחוץ לארץ, ומה מקורה. מבואר במאירי שהיא רק בארץ ישראל, והיא היא מצות כיבוש הארץ כאשר "באו האויבים על ישראל מאיזה צד" מלבד שבעה עממים או עמלק. כמובן, גם בחוץ לארץ ישאר הדין הרגיל של "לא תעמוד על דם רעד", עם הגדרותיו ביחס לכניסה לסכנה.

אפשר להביא הוכחה למאירי, שמלחמת מצוה היא לכיבוש הארץ ומלחמת רשות היא מלחמה שאינה לכיבוש הארץ, מלשונו של הרמב"ם:

אין המלך נלחם תחילה אלא מלחמת מצוה. ואי זו היא מלחמת מצוה, זו מלחמת שבעה עממים, ומלחמת עמלק, ועזרת ישראל מיד צר שבא

⁴⁹ רמב"ם הלכות מלכים פ"ו ה"א, רמב"ן סה"י צ' לרמב"ם מצות עשה נוספת ד'.
⁵⁰ סנהדרין ט"ו ע"ב, עמ' 50.

מצות כיבוש הארץ לרמב"ם

עליהם. ואחר כך נלחם במלחמת הרשות, והיא המלחמה שנלחם עם שאר העמים כדי להרחיב גבול ישראל ולהרבות בגדולתו ושמעו⁵¹.

הרמב"ם מגדיר מלחמת רשות כמלחמה להרחיב גבול ישראל ולהרבות בגדולתו ושמעו, הרי שלפני כן מדובר על כיבוש גבול ישראל בעצמו בלי הרחבה, וזה יכול להיות בשלושה אופנים. נגד כולם יש מלחמת כיבוש, והחילוק הוא רק בפרטי הדינים, כמו שיש אבות נזיקין, שעל כולם חייבים לשלם, אלא שיש פרטי דינים, שבשור יש דין תם, באש יש פטור על טמון, בבור יש פטור על אדם וכלים, על שן ורגל יש פטור כדרכו וכדומה.

וכן משמע מהרמב"ם בפרוש המשניות:

אין מחלקת ביניהם שמלחמת שבעת עממים ומלחמת עמלק חובה. ואין מחלקת ביניהם שמלחמת שאר הארצות של שאר אומות רשות. לא נחלקו אלא במלחמת אומות הנלחמים בהם שלא ילחמו בישראל ולא יתנפלו על ארצם.

הרי מפורש, שרק מלחמה על שאר ארצות היא מלחמת רשות, אבל מלחמה נגד גויים כדי שלא יתנפלו על ארצנו היא מלחמת מצוה.

וכן כתב בעל "אבני נזר": "כיבוש ישראל הוא נמי כעין הגנה, שהרי מוחזקת היא לאבותיהם... ואין ארץ ישראל שייכת לאומות העולם כלל"⁵². כל מלחמת כיבוש היא מלחמת הגנה.

טז. מלחמת שבעת עממים – לאומית או דתית

ובכל זאת קשה להגדיר את מלחמת שבעת העממים רק באופן של כיבוש הארץ, הרי אנו באים אליהם בתביעות שיחדלו מעבודה זרה וישמרו שבע מצוות בני נח. אלא שזהו גדר כללי של קריאה לשלום לכל עם שאנו לוחמים נגדו, ותנאי השלום הם שניים: א. שלא יעבדו עבודה זרה וישמרו שבע מצוות בני נח, שהן יסודות המוסר הכלל אנושי. ב. שיקבלו מס ועבדות⁵³. מס ועבדות ודאי אינם עניינים דתיים אלא מדיניים, שיקבלו שלטון ישראל ולא יתמנו למינויים שונים במדינה. על כן, מלחמת שבעת העממים היא מיסודה לאומית, לצורך כיבוש הארץ, אלא שתנאי השלום מגדירים את מעמד המיעוטים בארץ.

⁵¹ הלכות מלכים פ"ה ה"א.

⁵² פהמ"ש סוטה פ"ח ה"ו, תרגום הרב קאפח.

⁵³ שם משמואל, דברים קט"ו א'.

הרב שלמה אבינר

יז. כיבוש הארץ ומלכות ישראל

אמנם פירוש המאירי, שכל מלחמות המצוה הן בארץ ישראל, ובשביל כיבוש הארץ, מוכרח הוא ברמב"ם, אך למה אין הדבר מפורש בדרך חיוב, אלא נלמד בדרך שלילה מהגדרת מלחמת רשות? התשובה לכך היא שזהו דבר המובן מאליו. כל הלכות מלכים ומלחמותיהם עניינם ארץ ישראל ומלכות ישראל. בפתחת הלכות מלכים מפורש "שלוש מצוות נצטוו ישראל בשעת כניסתן לארץ, למנות להם מלך..."⁵⁴. המצוה הראשונה היא להקים מלך, ולא מדובר על תואר כבוד בעלמא, אלא על מלך ששולט במסגרת חיים ממלכתיים. אחרי שמקימים כאן מלך, מלכות וממשלה, יש צורך לנקוט באמצעים כדי לחזק את מלכות ישראל בארץ, גם אם הדבר כרוך במלחמות, מה שמתחלק לשלשה חלקים. וכאמור, החילוק הוא בטיפול בהם במקרה של מלחמה, שהוא יותר חמור בשבעה עממים ובעמלק מאשר בשאר עמים. מלחמת כיבוש הארץ היא חלק ממצות הקמת מלכות ישראל. כמובן, אם אפשר להקים מלכות בלי מלחמה, ודאי טוב, כגון שאומות העולם יחזירו לנו את ארצנו. אך אם לא ניתן הדבר, יש הכרח לעשות את מלחמת כיבוש הארץ בשלושת סוגיה. ועל אף שאין הרמב"ם מפרש בדרך חיוב שכולן מכוונות לכיבוש הארץ, אלא רק בדרך שלילה ביחס למלחמת רשות שהיא להרחיב גבול ישראל, הרי זה מובן מאליו, שהרי כל הספר עניינו מלכות ישראל. אלא שביחס לעמלק ושבעה עממים שיושבים כאן מקדמא דנא, יש צורך ביותר תקיפות מאשר ביחס לעמים אחרים הבאים מבחוץ⁵⁵.

זה הכלל, חייבים אנו להקים מלכות ישראל בארץ, ואף להילחם עבור זה כאשר זה הכרחי. הרמב"ם לא מזכיר אף פעם שאסור לעלות בחומה או למרוד באומות העולם, אלא אדרבה שחייבים להילחם, וזה אחד ממבחני המלך המשיח, ואחת מתכונות מלך כשר ושלם. הכלל הוא הקמת מלכות ישראל ומלחמותיה, וכל הספר עניינו הלכות שמפרטות כלל גדול זה.

⁵⁴ הלכות מלכים פ"א ה"א.
⁵⁵ שם פ"ה הי"ד-ה"ה.